

Civilno društvo i zauzetost za opće dobro

Silvija Visinski

UDK: 316.752

Stručni rad

Primljeno: 17. rujna 2004.

Prihvaćeno: 12. listopada 2004.

e-mail: silvija.visinski@zg.htnet.hr

Civilno se društvo sa svojim institucijama sve više pojavljuje kao suvremen i vrlo značajan segment na području preraspodjele društvene nejednakosti u postojećim odnosima između tržišta i države. Njegova pojava baca jedno sasvim drukčije svjetlo na dosadašnje okolnosti u smislu kreativnijeg, inovativnijeg pristupa u pokušajima rješavanja najrazličitijih životnih poteškoća s kojima su suočeni pojedinci i mnoge skupine. Spomenute su aktivnosti u krajnoj liniji inspirirane postizanjem općeg dobra. Koncept civilnoga društva omogućuje i potiče djelovanje cijelog niza ponajprije neprofitnih organizacija,

dok lokalnoj zajednici daje mnogo značajniju ulogu nego što je to dosad bio slučaj, posebno s obzirom na dominantnu državnu prisutnost u socijalnoj sferi. Tako u tom kontekstu jača socijalni kapital, a određena razina socijalne kohezije omogućuje kvalitetnije međusobno povezivanje, zajednički rad, modificiranu suradnju različitih pripadnika i institucija društva na svim razinama unutar triju dominirajućih sektora (javni, profitni i neprofitni). Na taj se način i djelovanje u općekorisne svrhe pridružuje ujedinjenim naporima usmjerenim k istinskom poboljšanju životnih uvjeta u društvu kao cjelini.

Ključne riječi: civilno društvo, lokalna zajednica, neprofitne organizacije, socijalni kapital, socijalna kohezija, opće dobro.

S obzirom na sveprisutnu krizu socijalne države, koja je usko povezana te vrlo isprepletana s aktualnom ekonomskom krizom, samo je provođenje određenih reformi socijalne države nužno, to više što se dosadašnji sustav socijalne politike u smislu da država pruža socijalne usluge, pokazao prilično neučinkovitim. Visoko je normiran, uglavnom rigidan i neprilagodljiv potrebama korisnika. Zahtijeva mnogo sredstava, a rezultati su dvojbeni. Ima previše

kurativne skrbi i nedovoljno preventivnih koncepata. Loši su kontakti s lokalnim vlastima i stanovništvom koji imaju slab utjecaj na formiranje i provođenje različitih socijalnih programa uz gotovo nikakve mogućnosti njihove kontrole. Također, nedovoljno je razvijena suradnja s neprofitnim sektorom. No, s druge strane, pojedini autori među nepoželjnim rezultatima reformi ističu pak »rast nezaposlenosti i siromaštvo, neučinkovitost tržišta i probleme neadekvatne regulative«. ¹ Kornai opet smatra da bi u kontekstu reformi svakako trebalo voditi računa i o etičkim principima tipa neovisnost pojedinca, solidarnost itd. ²

Unatoč svim dvojbama te ukratko realno iznesenim faktorima koji idu u prilog spomenutim reformama, ali i protiv njih, određene su promjene ipak nužne. Tako se kao svojevrsno rješenje koje može olakšati sam reformski proces, ističe potreba prepuštanja dijela usluga, koje je dosad pružala država, neprofitnim organizacijama, tj. različitim institucijama civilnoga društva, što je ujedno usko povezano i s provedbom procesa decentralizacije ³. Ali, ovdje također postoji opravdana bojazan (posebno u onim tranzicijskim zemljama, u kojima je funkcioniranje pravne države dijelom upitno) da će »... profitno orijentirani, nedržavni i neprofitno orijentirani osiguravatelji i pružatelji usluga pokušati skresati troškove na račun korisnika ... Međutim, isto se može dogoditi i s državnim vlasništvom i kontrolom, ukoliko državni sektor ne obiluje novcem. Neograničeno povećavanje troškova naspram ušteda na račun onih koji primaju usluge, predstavlja jednu od najvećih dilema

¹ Gojko BEŽOVAN, Labour Markets and Social Policy in Central and Eastern Europe, *Revija za socijalnu politiku*, 1995, (2) 4, str. 365.

² Usp. Janos KORNAI, Reforma socijalnog sektora u postsocijalističkim zemljama: normativni pristup, u: Siniša Zrinščak (ur.), Globalizacija i socijalna država, Zagreb, *Revija za socijalnu politiku*, 1998, str. 238-239.

³ Treba imati na umu da do krajnjih granica ostvarena decentralizacija vjerojatno ne bi mogla jamčiti očekivanu temeljnu sigurnost građanima, jer je upitno koliko pojedine lokalne vlasti mogu omogućiti pružanje određenih socijalnih usluga u takvom kontekstu. Ovo se posebno odnosi na one pojedince i skupine koji imaju najslabiju poziciju na tržištu i jednostavno nisu kadri vlastitim naporima doći do sredstava za podmirenje barem osnovnih potreba. A današnje su okolnosti često takve da se u principu ide za pružanjem državne pomoći na bazi solidarnosti samo tada kada nastane problem za koji se pojedinac nikako nije mogao unaprijed »pripremiti«.

socijalnog sektora.«⁴ Uglavnom, otvaraju se brojna pitanja kojima daljnje bavljenje u principu zahtijeva posebnu studiju i umnogome prelazi granice ovog rada. No, općenito gledajući, očito je da ni jedno ponuđeno rješenje nije savršeno (niti takvim uopće može postati), pa je potrebno na neki način pokušati »odvagnuti« unutar kojeg se ipak pruža više mogućnosti za kvalitetno prevladavanje postojećega stanja, novo solidariziranje s građanima te uložiti sav trud da se preostale negativnosti u takvom kontekstu koje nikako nisu beznačajne, što je moguće više svedu na minimum. Osvrćući se tako na niz različitih svjetskih (posebno europskih) iskustava, pristupa i sl. pokazalo se kako u pokušajima prilagođavanja novonastalim okolnostima, barem za sad, uglavnom prevladavaju intencije usmjerene (u čemu ni Hrvatska nije izuzetak) k već spomenutom davanju veće uloge organizacijama civilnoga društva u podmirivanju različitih potreba građana umjesto do sada dominantnih, državnih institucija na tom području. Time ujedno u prvi plan izbija novo poimanje mjesta i uloge cjelokupnoga koncepta civilnoga društva čija su vrlo značajna komponenta upravo najrazličitije neprofitne organizacije. A preko njihova djelovanje doprinos općem dobru ipak nije zanemariv.

Nadalje, u navedenom se kontekstu može primijetiti i bitno drukčija pozicija lokalne zajednice. Ako se barem dijelom provede proces decentralizacije uz ostale reformske »oblike«, odgovornost za pružanje cijelog niza socijalnih usluga, logično, preuzimaju lokalne vlasti uglavnom u suradnji s neprofitnim organizacijama. Tako ta dosad često zanemarivana lokalna zajednica postaje glavni nositelj različitih aktivnosti i bitan oslonac građanima u suočavanju sa svakidašnjim životnim problemima. Istodobno, država dobiva novu, prilično modificiranu ulogu, što, dakako, znači da njezina prisutnost u socijalnoj sferi kao cjelini, ni u kojem slučaju ne nestaje. Ona je i dalje jamac temeljnih egzistencijalnih uvjeta svakog građana na nacionalnoj razini, samo što sada realizaciju najvažnijeg dijela socijalnih usluga prepušta brojnim akterima lokalne zajednice. Dakle, jasno je da većinu različitih problema lokalnih zajednica (u kontekstu primjene načela supsidijarnosti) država naprosto više neće rješavati. Tako je moguće postaviti pitanje kako

⁴ Janos KORNAL, *Reforma socijalnog sektora u postsocijalističkim zemljama: normativni pristup*, u: Siniša Zrinščak (ur.), *Globalizacija i socijalna država*, Zagreb, Revija za socijalnu politiku, 1998, str. 248.

lokalna vlast u novonastalim okolnostima može primjerice ojačati socijalni kapital zajednice (na koji ćemo se poslije još vratiti). Odgovor se, među ostalim, odnosi na suradnju s lokalnim neprofitnim organizacijama, transparentnu dodjelu sredstava tim organizacijama te omogućavanjem izravnog sudjelovanja građana u lokalnoj vlasti. Iz svega je očito da u prvi plan izbija oslanjanje na vlastite izvore unutar lokalne zajednice, i to kako lokalnih vlasti, tako i neprofitnih organizacija. Time se jača njihova neovisnost i samoodrživost te se omogućuje još veće solidariziranje među svim članovima neke zajednice.

Ipak, da bi se stekao potpuniji uvid u cjelokupnu problematiku osim lokalne, važno je sagledati i »globalniju« perspektivu koja se odnosi upravo na samu pojavu te daljnji razvoj civilnoga društva kao takvog. U svim tim novim odnosima ono postaje nezaobilazan čimbenik, jer baš je »zdravo i produktivno civilno društvo uspješna protuteža državi i tržištu«. ⁵ Prisutna su različita shvaćanja i načini definiranja civilnoga društva. No pojednostavnjeno rečeno, ono se može promatrati kao prostor između tržišta i države. Kao pozitivna alternativa usmjerena k smanjenju birokracije, povećanju transparentnosti djelovanja i učinkovitog upravljanja. U principu, temelji se na dobrovoljnosti i okrenutosti prema općem dobru, interesima zajednice. Uključuje dobrovoljno djelovanje različitih pojedinaca, obitelji, Crkve, organizacija civilnoga društva – neprofitnih organizacija (kao što su udruge, zaklade, fondacije itd.), poduzeća i slično. Navedene ga asocijacije čine, putem njih se u određenoj mjeri može provesti pritisak i nadzor nad državnim institucijama.

No, civilno društvo samo po sebi ne znači odmah neku posebnu vrijednost, dok se ne analizira konkretno njegov odnos prema državi u kojoj djeluje, općem stanju u njoj i obratno. Ovom je prigodom sasvim dovoljno uopćeno reći kako je država dobro definirana institucionalni sustav vladavine, dok civilno društvo označuje dobrovoljno udruživanje građana u različite neprofitne organizacije. One svojom djelatnošću obuhvaćaju područje ekonomskog, socijalnog, kulturnog i obiteljskog života. U suvremenom smislu, civilno društvo ima dva osnovna obilježja: »prvo, ono je mjesto ne samo iskazivanja, već širenja i razvijanja ljudskih prava i, drugo,

⁵ Gojko BEŽOVAN, *Sustavi socijalne politike*, Zagreb, Revija za socijalnu politiku, 2000, str. 292.

glavni je izvor oživljavanja demokratičnosti državnih institucija i njihove prilagodbe zahtjevima građana. Načini djelovanja civilnog društva jesu samoorganizacija, kolektivna akcija i javnost ... a cilj akcije gotovo nikad nije samo politički već se uvijek promatra u odnosu prema ukupnoj kvaliteti života pojedinaca i zajednice⁶ Njegovi glavni akteri u principu djeluju samostalno, izvan uobičajenih državnih »kanala«, ali uvelike surađujući (naravno, problematika financiranja organizacija civilnoga društva zahtijeva posebnu raspravu). S tim u vezi, koncept civilnoga društva u širem bi se smislu mogao shvatiti kao značajan društveni čimbenik koji potiče i omogućuje inovativno, svedruštveno korisno djelovanje pojedinaca i skupina. Osim toga, javno iskazivanje konstruktivne kritike (bez čega bi i sam koncept teško dalje napredovao), ima drukčije značenje, težinu, nego što je to bilo prije njegove dominantne prisutnosti u društvu na današnji način. Isto tako, mobiliziranje građanstva jedna je od njegovih najvećih snaga. Civilno bi društvo dakle, kao svojevrsan socijalni posrednik, moglo postati »... glavnim čimbenikom organiziranja i usmjeravanja demokratskog konsenzusa potrebnog radi ostvarivanja pravednijeg modela socijalne politike ... i jačanja socijalne integracije«. ⁷ Giddins, na primjer, vidi dvostruku korist u jačanju civilnoga društva. On tako smatra da »partnerstvo države i civilnog društva snaži i osvježava demokraciju, sprječava rizik totalitarizma i karizmatskih eksperimenata, ponovo otkriva korist decentralizacije i lokalne zajednice, stimulira socijalno poduzetništvo i samozapošljavanje«. ⁸ Sve ovo samo znači da snažno i razvijeno civilno društvo čini važan dio strategije koja se tiče aktivnosti, inventivnosti, samostalnosti i odgovornosti prije svega pojedinca (u onoj mjeri u kojoj je to moguće) za što kvalitetnije kreiranje vlastita života. Tako će i primjena već spomenutoga principa supsidijarnosti⁹ kao jednog od načela organizacije

⁶ Nenad FANUKO i grupa autora, *Sociologija*, Zagreb, Školska knjiga, 1995, str. 175.

⁷ Katherine DUFFY, Isključenost iz socijalne zaštite, *Revija za socijalnu politiku*, 1998, (5) 2-3, str. 197.

⁸ Josip KREGAR, Treći put: novi politički i ideološki okviri socijalne politike, *Revija za socijalnu politiku*, 2000, (7) 2, str. 124.

⁹ Uspjeh ovog procesa ovisit će (slično kao i kod procesa decentralizacije) prije svega o načinu lokalnog financiranja, a zatim o sposobnosti tih lokalnih zajednica da se uopće mogu nositi s brojnim, vrlo ozbiljnim zadacima

društva, također šire otvoriti vrata djelovanju brojnih neprofitnih organizacija. Naime, navedeni princip ponajprije podrazumijeva značajniju decentralizaciju i postupanje na način da se problem pokušava riješiti tamo gdje je nastao. Ako je to neuspješno, tek ga tada preuzima viša instancija, odnosno država na samome kraju. Dakle, sve što nije stvar općenite, državne razine, treba prepustiti boljim poznavateljima konkretnih okolnosti. I to počevši od eksperata za svako određeno područje pa do različitih stručnih te amaterskih skupina i pojedinaca na samom terenu.

Potrebno je još dodati da je princip supsidijarnosti značajno vezan uz dugu tradiciju samoorganiziranja zajednice. Ta je tradicija povezana s autonomijom lokalne sredine koju karakterizira odgovornost svih njezinih aktera za pokušaj rješavanja određenih socijalnih i drugih problema. Ovakvo stanje stvari zahtijeva partnerske odnose između različitih razina državne vlasti i organizacija civilnog društva koji ne mogu biti samo »casual«, nego je potrebno ostvariti istinsko partnerstvo koje uključuje ravnopravan odnos kako bi se u konačnici pružile što kvalitetnije usluge u socijalnoj sferi. U Hrvatskoj u tom smislu još ima poprilično problema, jer je primjerice, često prisutno nepovjerenje vlasti prema neprofitnim organizacijama jer ih nije moguće u potpunosti kontrolirati, dok, s druge strane, među neprofitnim organizacijama kruži mišljenje da postoje određeni »ljubimci vlasti« koji uvijek lakše dobivaju sredstva i slično. Dakle, riječ je o okolnostima na kojima i te kako još treba poraditi na tome da bi se ostvarila transparentnost u djelovanju svih sektora i na svim razinama. Isto tako, bilo bi korisno još nadodati da su srednji, urbani slojevi društva oni koji bi trebali igrati ključnu ulogu u promociji različitih inicijativa unutar neprofitnog sektora. Na njima bi općenito trebao počivati civilni angažman, to više što im njihova materijalna neovisnost i relativno velik neformalan utjecaj u društvu daju posebnu ulogu u ovom kontekstu. Do te mjere solidarno, općem dobru usmjereno djelovanje pripadnika srednje klase pretpostavlja, međutim, i prethodno razvijenu građansku svijest, tj. postojanje građanskog društva odgovor-

koje jedan ovakav proces donosi sa sobom. No, s druge strane, treba paziti da sama decentralizacija ne dovede u pitanje socijalnu pravičnost. Ona u svojoj biti označuje određenu, neizbježnu preraspodjelu nejednakosti unutar društva i to od strane socijalne politike, putem njezinih instrumenata.

nih pojedinaca. Tako je vidljivo da je aktivno sudjelovanje građana u sada prilično modificiranim segmentima socijalne politike nuždan doprinos njezinoj kvaliteti i zauzimanju za opće dobro. Ovo, dalje, znači i da bez ozbiljno angažiranoga civilnoga društva, ona danas gotovo i ne može funkcionirati analogno suvremenim socijalnim potrebama i cjelokupnoj situaciji. Isto tako, ako socijalna politika nije ukorak s vremenom, onda će i civilno društvo najvjerojatnije imati više problema u svojem djelovanju. Hrvatska, naravno, ne može biti i nije u tome nikakav izuzetak. No, suočeni smo i s cijelim nizom različitih, uglavnom nama svojstvenih problema kao što su: još uvijek neraščišćena terminologija, nedovoljno potrebnih znanja i u sektoru i kod predstavnika vlasti o samom konceptu civilnoga društva i ostalim nadovezujućim faktorima, problem legitimiteta (često predstavnicima raznih neprofitnih organizacija vlast postavlja otprilike ovakvo pitanje: »Tko ste vi da nam to govorite?«), jer postoje problemi u prepoznavanju civilnoga društva i njegovih institucija kao legitimnog partnera kako od vlasti, tako i od građana. Važno je isto tako naglasiti da je poštovanje građana i institucija civilnoga društva od strane vlasti također i moralno pitanje, jer u krajnjoj liniji, građani su ti koji biraju političare, a oni trebaju nastojati što adekvatnije podmiriti njihove potrebe. Zatim, tu je sindrom etatističke ovisnosti (uglavnom je država izvor financiranja programa neprofitnih organizacija), neravnomjerna disperzija neprofitnih organizacija u prostoru (najveći dio njih lokaliziran je u većim i posebno u nekoliko velikih urbanih sredina). Mnoge takve organizacije ne djeluju po načelima društveno odgovorne institucije. Tu je i problem medija općenito koji su također vrlo značajna institucija civilnoga društva i imaju bitnu ulogu u njegovu razvoju. No, najčešće su slabo zainteresirani za zbivanja na ovom području, još uvijek nedovoljno upoznati s njegovim značajem i važnošću za suvremeno društvo, a pojedina istraživanja vrednota ranije provedena pokazuju kako im s druge strane, naši građani vjeruju u vrlo ograničenoj mjeri, što je također ozbiljan problem, samo malo drukčije naravi. Isto tako, zauzetost za opće dobro nije sasvim precipirana kao vrednota u očima većine građana. Iako sve manje, ipak se još pokatkad sumnjičavo gleda na nečija nastojanja da dobrovoljno, volonterski dio svojega slobodnog vremena, znanja, snage, vještina, kadšto čak i novca, posveti i potroši na neko općekorisno djelovanje kojim pridonosi općem dobru bilo svoje lokalne zajednice, bilo šire. Sve navedeno u

konačnici znatno otežava daljnji cjelokupan društveni napredak. Potrebno je također istaknuti i važnost povećanja razine međusobnog povjerenja koje pojedinci, članovi zajednice imaju i trebaju imati, posebno što se tiče spremnosti na suradnju s osobom čiji je način rada kvalitetan, ali koja je možda nepoznata u određenoj sredini, što u principu također pridonosi jačanju socijalnog kapitala u zajednici. Tako raste vjerojatnost njihova udruživanja radi organiziranja i provođenja mnogih aktivnosti kojima se u krajnjoj liniji daje određeni doprinos općem dobru. Sama je činjenica dobrovoljnog udruživanja građana, osnivanje određene institucija civilnog društva i/ili uključivanje u njezin rad, već od velike važnosti za lokalnu, a često i širu zajednicu. Udruživanje građana ne stvara samo bolju međusobnu povezanost različitih aktera jedne zajednice nego na neki način generira i višu razinu povjerenja. Bez obzira na to o kakvoj je vrsti organizacije bila riječ, građani koji su na bilo koji način povezani s njezinim djelovanjem uče, među ostalim, vrijednost norme reciprociteta kao i vještine dogovaranja te organiziranja pojedinih društvenih aktivnosti, tj. pridonose podmirivanju određenih potreba.

Kao što je već rečeno, značajnijim djelovanjem različitih organizacija civilnoga društva posebno na lokalnoj razini, daje se snažna potpora daljnjem razvoju civilnoga društva u cjelini. Ako spomenuto društvo normalno funkcionira, kao rezultat imamo i pojavu socijalne kohezije. Ona se može prilično uspješno suprotstaviti isključenosti koja je jedan od najprisutnijih problema suvremenih društava (uz siromaštvo i nezaposlenost), a dijelom može biti i svojevrsna brana nepovoljnom utjecaju globalizacije na zajednicu. Također, ona pridonosi gospodarskom i cjelokupnom napretku, jer znači tzv. umetanje socijalnog u ekonomsko. Očito je da će se bez garantiranja određenih socijalnih prava, njihova dosljednog provođenja te više razine socijalne kohezije unutar društva općenito, teško ostvariti uspješan gospodarski razvoj. Uostalom, uspjeh na ekonomskom planu bez onog na socijalnom ne znači mnogo, ako je pritom popraćen nezadovoljstvom te socijalnom dezintegracijom, što se potom reflektira i na socijalni kapital. On obuhvaća društvene odnose, ukorijenjene vrednote kao što su »vrednote povjerenja, uzajamnosti i solidarnosti« te socijalnu koheziju. Jednostavno rečeno, označuje okvir koji ujedinjuje lokalnu zajednicu. Socijalni kapital tako »predstavlja stupanj do kojeg se možemo pouzdati u ljude, do kojeg možemo imati povjerenja u

svakodnevni život i pomoću tog povjerenja stvarati korisne strukture zajednice i oblike samopouzdanja u zajednicama«. Važno je napomenuti kako je zakladništvo jedan od najozbiljnijih oblika socijalnog kapitala. Sam koncept zaklade odraz je čovjekove prirode, čin solidarnosti. Njegovo konkretno očitovanje u tom smislu često dolazi do izražaja u ovisnosti o tome koliko je u određenom društvu, ali i u samog pojedinca, razvijen moralni aspekt davanja za opće dobro. Takav je pristup često tradicionalno i dio religije. Osim spomenutog, u sklopu koncepta civilnoga društva važnu ulogu također ima i tzv. *corporate citizenship*, odnosno uključenost poduzeća (profitne organizacije) u rješavanje raznih problema u zajednici. Riječ je, naime, o praksi socijalne odgovornosti različitih kompanija koje žele biti prepoznate kao socijalno angažirane u zajednicama u kojima rade kako bi na taj način zadobile još veće povjerenje svojih potrošača, a od države osigurale određene porezne povlastice (što u nas još uvijek nije slučaj). Pojedine kompanije čak osnivaju i zaklade kojima pomažu provođenje različitih projekata organizacija civilnoga društva. Dakle, očito je da »neprofitni sektor treba doprinijeti razvoju filantropije i kulture davanja za općekorisne socijalne programe ... Razvoj neprofitnog sektora u socijalnim programima uvelike će ovisiti o razvijenoj suradnji s lokalnim vlastima i drugim čimbenicima na lokalnoj razini. Tu je, prije svega, važna Crkva i udruge lokalne zajednice ... Mobilizacija volontera i dalje ostaje čimbenikom o kojem će ovisiti razvoj sektora.«¹⁰

S obzirom na to da su do sada vrlo često spominjane neprofitne organizacije, potrebno ih je pobliže definirati kako bi bilo moguće još preciznije uočiti njihovu važnost unutar samoga civilnog društva te doprinos koji daju ostvarivanju općeg dobra. Neprofitne organizacije, dakle, čine osnovni skup neprofitnog ili trećeg sektora, odnosno sastavna su komponenta koncepta civilnoga društva. Najvećim su dijelom nastale kao rezultat nastojanja lokalnih zajednica za samoorganiziranjem i podmirivanjem potreba tamo gdje se one pojavljuju, što ujedno znači i praktičnu primjenu principa supsidijarnosti, s obzirom na reduciran državni udio u pružanju različitih socijalnih usluga građanima. Također u sklopu tih organizacija, a pod utjecajem procesa globalizacije i njegovih najrazličitijih manifestacija, sve veći broj pojedinaca često pronalazi

¹⁰ Gojko BEŽOVAN, *Sustavi socijalne politike*, Zagreb, Revija za socijalnu politiku, 2000, str. 242.

svoj identitet još više se vežući upravo uz lokalnu zajednicu. Tako ujedno ojačava socijalna kohezija unutar društva, a otkrivaju se i nove mogućnosti djelovanja za opće dobro. Sudjelovanje u radu neprofitne organizacije ponajprije naglašava važnost zauzetoga osobnog djelovanja, kao i odgovornost za to, a sve opet radi pridonosa općem dobru. Dakako, te organizacije nisu samo aktivne u podmirivanju iskazanih potreba nego i u borbi za poštovanje ljudskih prava, zalaganjima za zaštitu nekih svakodnevnih interesa cjelokupne ili dijela ugrožene populacije, zatim u različitim oblicima edukacije itd. Ne smije se zaboraviti istaknuti da one svojim djelovanjem trebaju pridonijeti rješavanju različitih sukoba u društvu što se često ne očekuje kao sastavni dio njihove misije (na primjer, angažman ekoloških i drugih udruga te građanskih inicijativa u vezi s projektom Družba Adria). Gledajući sasvim općenito, neprofitne su se organizacije razvile iz filantropskih inicijativa, a njihov se moderniji oblik pojavljuje u drugoj polovici 19. stoljeća kada one prema D. Hallu (1987), postaju proizvod »... ideoloških, političkih, socijalnih i ekonomskih uvjeta razvoja demokracije i kapitalizma«. Inače, sve do Drugoga svjetskog rata one su bile manje ili više razvijene. Različito su se zvale i egzistirale u brojnim zemljama, ovisno prije svega o tradiciji organizacije vlasti. Naravno, mogle su bolje djelovati tamo gdje je dominirala manja centralizacija kompletnog sustava. Nakon Drugoga svjetskog rata i zbog nastojanja na ostvarivanju što univerzalnije socijalne države (u većini razvijenih zemalja), neprofitne su organizacije prilično zapostavljene. No, to je bilo samo privremeno stanje, jer su ponovno »otkrivene u svom punom sjaju« s pojavom krize socijalne države, i to uglavnom počevši od 70-ih godina prošloga stoljeća pa nadalje, tako reći sve do današnjih dana. Zbog oslabljene uloge države, počele su sve više ispunjavati prostor između nje i tržišta, odnosno između dvaju do tada jedino dominantnih sektora. Tako je taj prostor koji isto tako bitno utječe na razvoj, jednostavno nazvan trećim sektorom (pojam je uveo poznati filantrop D. Rockefeller). Ponovno intenziviranje njihova djelovanja potaknulo je i značajniji razvoj kulture davanja u općekorisne svrhe. Odnosno, riječ je o prikupljanju prijeko potrebnih sredstava (iz različitih izvora) potrebnih raznim neprofitnim organizacijama da bi uopće mogle pružiti određenu vrstu usluga.

Što se tiče domaćih neprofitnih organizacija ukratko povijesno gledano, one su se kao dobrotvorne počele razvijati uglavnom pred

kraj 19. stoljeća. U tome je Crkva (uz neke bogate pojedince, tzv. mecene) imala važnu ulogu. Vrlo je često bila riječ o udrugama koje su novčano pomagale daljnje školovanje nadarenih đaka i studenata. No, završetkom Drugoga svjetskog rata i uvođenjem dosta specifičnog tipa socijalne politike (najsličnijega konzervativno-korporativističkom modelu koji je prije svega karakterističan za Njemačku), dotadašnji se oblik i način djelovanja udruga gubi ili čak ukida. Sve se ponovno znatno intenziviralo u prvoj polovici 90-ih godina prošloga stoljeća, i to (za početak) dominantno preko humanitarnih organizacija osnovanih uglavnom radi pružanja pomoći žrtvama rata. Odlaskom većine međunarodnih organizacija koje su u ratno vrijeme bile glavni organizatori i pružatelji pomoći te završetkom rata, cjelokupna aktivnost slabi i zamire. Tek u nekoliko posljednjih godina dolazi do značajne obnove, pa i ekspanzije najraznovrsnijih neprofitnih organizacija te pokušaja da se cjelokupna problematika što bolje pravno i na svaki drugi način uredi.

Općenito govoreći svagdje, pa tako i u Hrvatskoj, kvalitetno je funkcioniranje neprofitnih organizacija moguće samo u sklopu ozbiljnije decentraliziranog društva. Unutar njega će mogućnosti i oblici organizacije, financiranja te opskrbe uslugama, ovisiti i o: utjecaju procesa globalizacije, tempu i obliku reforme socijalne države na nacionalnoj razini, slobodi tržišta, suradnji s profitnim sektorom, privatizaciji, lokalnoj zajednici i razvijenosti suradnje s lokalnim vlastima, razvoju filantropije i kulture davanja, permanentnom obrazovanju zaposlenih u takvim organizacijama, mobiliziranju volontera.

Osim navedenog, konkretna, praktična uloga neprofitnih organizacija ne bi se nikako smjela svoditi samo na relaciju davatelj–primatelj materijalnih sredstava nego bi trebale imati i ozbiljniji utjecaj na formiranje socijalne politike, postati sve značajnijim i utjecajnijim čimbenikom u tom smislu. Čak prema nekim podacima, u pojedinim zemljama »njihova participacija na tržištu rada doseže 2–4% ukupne zaposlenosti, a u uslugama i do 10%«. ¹¹ Ovi nam brojevi samo govore o mogućim dalekosežnim i prije svega pozitivnim aspektima njihova djelovanja. To posebno vrijedi ako im se osiguraju adekvatni uvjeti koji se ponajprije tiču zakonske regulative. Osim toga, pojedina istraživanja pokazuju »... da je

¹¹ Siniša ZRINŠČAK, *European Social Policy Forum 98*, *Revija za socijalnu politiku*, 1998, (5) 2-3, str. 211.

civilni angažman preko udruga osnova povjerenja, uzajamnosti i solidarnosti kao bitnih obilježja modernih društava. Neki čak i gospodarski prosperitet pojedinih zemalja pripisuju razini povjerenja i uzajamnosti koja je uspostavljena u nekom društvu kao rezultat djelovanja udruga«. ¹² Važno je još nadodati i da stupanj razvijenosti subjekata civilnoga društva te način njihova djelovanja, mogu postati svojevrsnim kriterijem na temelju kojeg se isto tako može procijeniti ne samo razina na kojoj se nalazi određeno društvo s obzirom na socijalnu sferu, nego i njegova ukupna demokratičnost. Odnos prema institucijama civilnoga društva (posebno javnog sektora) danas je jedno od vrlo bitnih mjerila demokracije i društvenog razvoja općenito.

Nakon svega, moguće je konstatirati da je u Hrvatskoj prisutno poprilično prepreka za razvoj neprofitnih organizacija, a samim time i velikim dijelom civilnoga društva kao cjeline, osim već prije spominjanih : »... nedostatak novca, nepovjerenje vlasti prema njima, neadekvatni propisi, nedostatak iskustva u radu ... a imajući u vidu političku klimu, držimo da će se ... uglavnom razvijati kao organizacije koje predstavljaju određene interesne skupine, a manje kao one koje pružaju usluge koje su sada državni monopol«. ¹³ Osim toga, malobrojna istraživanja civilnoga društva u Hrvatskoj upućuju praktički na iščeznuće srednje klase u našem društvu, koja je u drugim sredinama nositelj aktivnog, građanski odgovornog djelovanja, tu je i problematika financijske i drugih oblika (ne)transparentnosti organizacija civilnoga društva, nerazvijenost partnerstva s profitnim organizacijama u smislu financijske i svake druge potpore brojnim neprofitnim inicijativama, programima i projektima, a sve radi poboljšanja cjeloukupne kvalitete života itd. Svojevrsna paleta svih problema navedenih u ovom radu proteže se, dakle, od pretjerane centralizacije i nepoticajnoga poreznog sustava, preko neadekvatnih procjena potreba te u principu nerazvijenoga socijalnog poduzetništva, pa do nedostatne tehničke i financijske pomoći (iz zemlje i inozemstva), zatim kvalitetno obrazovanih stručnjaka, nejasno definiranih ciljeva, razvojnih i drugih stra-

¹² Gojko BEŽOVAN, Udruge u Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 1998, (5) 2-3, str. 205.

¹³ Gojko BEŽOVAN, Privatni neprofitni sektor i razvoj socijalnih režima u Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 1996, (3) 3-4, str. 308-309.

tegtija. Pritisak ukupne javnosti¹⁴ na državu da se konačno konkretnije angažira te postane senzibilnija za javnost i njezino mišljenje, ipak je sve značajniji. Dakle, kako bi potaknula klimu povjerenja, udruživanja te poštovanja normi, država mora djelovati u dva smjerovima. Uklanjati prepreke kao što su opća nesigurnost i oportunističke koristi te izgrađivati nove, drukčije oslonce, poglavito preko obrazovnih programa. Ni jedno ni drugo, dakako, nije moguće bez djelotvornoga pravnog sustava i učinkovite državne uprave.

Iz svega sasvim općenito proizlazi da će se reakcijom primjerenom suvremenim okolnostima (ponajprije od države) donekle postupno moći postići sveobuhvatniji napredak ovoga društva, a time i kvalitetniji životni uvjeti koji će više odgovarati europskim standardima. Dakako, pritom je važno »Europu stvoriti« ovdje, u svijesti svakog pojedinca, bez bilo kakvih »odlazaka« bilo kamo, pa će se možda, dijelomično nešto jednostavnije ostvariti i toliko željeni ulazak u EU. No, on će se tada odvijati uz razvijeniju sposobnost objektivnog spoznavanja svih prednosti i nedostataka te adekvatne prilagodbe takvim okolnostima. A takvo nešto poprilično se razlikuje od sada aktulanih i često neozbiljnih; ili utopijskih ili nerealno-pesimističnih, čak politikantskih uvjerenja. Isto tako, potrebno je još samo naglasiti da je za daljnji razvoj cjelokupnog koncepta civilnoga društva s naglaskom na Hrvatsku nužno konstantno organizirati seminare, radionice, prezentacije, uvesti sustav kontinuiranog praćenja i evaluacije te što efikasnijeg korištenja svim raspoloživim resursima, provoditi empirijska istraživanja u socijalnim i ostalim bliskim područjima. Prijeko je potrebno također inzistiranje na stručnoj ekspertizi i jasnim strategijama, kao i na realnoj, a ne samo *pro forma* participaciji civilnih institucija u cjelokupnoj komunikaciji unutar, ali i izvan okvira ovoga društva. U pravom smislu riječi, demokracija, adekvatan način razmišljanja i djelovanja te sve što se pod tim vrlo širokim pojmom razumijeva, moguća je tek kada je građani u potpunosti razumiju, kad mogu nadržati nemoć javnog izricanja misli. Isto tako, nema civilnoga društva bez istinske demokracije, bez preuzimanja odgovornosti, adekvatnog shvaćanja prava i dužnosti. Realnu osnovu

¹⁴ Važno je spomenuti da Crkva također daje svoj značajan doprinos takvom angažmanu građana potičući ga aktivnostima kao što je primjerice inicijativa za drukčije reguliranje rada nedjeljom.

takvog očekivanja u velikoj mjeri ubuduće mogu činiti razna nastojanja usmjerena k promjeni svjetonazora, i to, među ostalim, preko obrazovnog sustava, već u radu s djecom i mladima na način da razumiju zašto su im takva znanja uopće važna, da osjete da su potrebna u zajednici te kako mogu mnogo više napraviti zajedno nego pojedinačno, što dijelom može biti i kvalitetna brana sve više bujajućem individualizmu u društvu. Pojedine neprofitne organizacije upravo na tom području edukacije čije značenje sve više raste kako se ubrzavaju procesi koji vode priključivanju Hrvatske EU-u, mogu u suradnji s državnim institucijama dati izuzetno važan doprinos. Nezaobilazna je i uloga religije koja može biti vrlo važna inspiracija, snažan poticaj, oslonac i pomoć u djelovanju za opće dobro. Također, cijeli niz različitih crkvenih pokreta, udruga koje djeluju pod okriljem Crkve, u kontekstu samog koncepta civilnoga društva mogu pronaći prostor za znatno kvalitetnije, prisutnije, organiziranije djelovanje u široj javnosti tim više što u društvu kao cjelini postoji izuzetno široka potražnja za najrazličitijim oblicima ispunjenosti, sigurnosti, djelatnog angažmana.

Napokon, u sve globaliziranom svijetu različite komponente istaknute u ovom radu poprimaju uvijek iznova drukčiji oblik, neko novo lice na kojemu sveopća kauzalnost odnosa ocrtava nove bore zahtijevajući uvijek iznova kreativniji pristup realnosti. Ovo ujedno znači određeni izazov da se ipak pokuša pridonijeti razvoju još otvorenijeg, manje alijeniranog te tolerantnijeg društva senzibiliziranijeg za svakoga pojedinog »malog – velikog čovjeka«, njegove potencijale i potrebe.

Summary

Civil society and care for the common good

Civil society with its institutions appears more and more as a contemporary and very important part in the area of redistribution of social inequality in relation between the market and the state. Its appearance sheds a different light to current circumstances: in terms of a more creative, innovative approach attempting to solve all kinds of difficulties faced both by individuals and groups. These activities are inspired by the achievement of the common good. The concept of civil society enables and encourages all kinds of non-profit organizations, and gives a more promi-

ment role to the local community, especially in relation to the dominant state role in the social sphere. In this context, social capital is being strengthened and a certain level of social cohesion enables better mutual connecting, cooperation, modified cooperation among different members and institutions of society at all levels of three predominating sectors (public, profit and non-profit). Thus, actions directed at the common good are accompanied by attempts aimed at the genuine improvement of life conditions in the society as a whole.